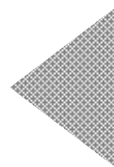

تبیین استراتژی برنامه درسی در راستای پرورش منابع انسانی کارآفرین

عبدالعلی کشته‌گر^۱

علیرضا تشکریان جهرمی^۲

میثم شهبازی^۳

(تاریخ دریافت ۹۴/۲/۱۲ - تاریخ تصویب ۹۴/۶/۱۶)

چکیده

این پژوهش با هدف تبیین استراتژی برنامه درسی در راستای پرورش منابع انسانی کارآفرین در مؤسسات آموزش عالی زاهدان از دیدگاه متخصصان کارآفرینی می‌باشد. روش این پژوهش زمینه‌یابی است. نتیجه کلی این پژوهش نشان می‌دهد که از نظر متخصصان کارآفرینی لازم است اهداف آموزشی در جهت پرورش یادگیرنده متکی به خود و ریسک‌پذیر، دارای تفکر انتقادی و همچنین پرورش‌دهنده مهارت‌های ارتباطی، آینده‌پژوهی، مدیریت و رهبری، تغییرپذیری و شکوفاکننده خلاقیت فراگیر باشد که همانا جوهره کارآفرینی و خلاقیت است و در سازماندهی محتوای آموزشی از رویکرد میان رشته‌ای و فرارشته‌ای به ترتیب بعنوان رویکرد محوری و مکمل استفاده گردد. بر این اساس می‌توان گفت، مراکز آموزش عالی محور توسعه و تحول در

۱- استادیار دانشکده مدیریت دانشگاه سیستان و بلوچستان

۲- دانشجوی دکترای مدیریت دانشگاه سیستان و بلوچستان (نویسنده مسئول)، alirezatashakorian@gmail.com

۳- کارشناسی ارشد کارآفرینی دانشگاه سیستان و بلوچستان

جامعه و همچنین کانون اصلی تربیت نیروی انسانی متخصص و آموزش دیده است که تربیت نیروی انسانی، طرح اصلی و بنیان افکن چهارچوب اساسی برنامه ریزی رشد و پیشرفت جامعه محسوب می‌شود و با توجه ویژه و اصولی به عناصر برنامه درسی مراکز آموزش عالی، می‌توان یادگیرنده کارآمد و کارآفرین پرورش داد تا در نهایت، بسیاری از معضلات اجتماعی حل شود.

واژگان کلیدی: تبیین استراتژی، پرورش کارآفرین، برنامه درسی، مؤسسات آموزش عالی.

مقدمه

یکی از مراکز شکوفا کردن استعدادها و پرورش کارآفرین دانشگاه‌ها هستند، دانشگاهی که به عنصر انسانی بعنوان مهم‌ترین سرمایه و منبع پایان‌ناپذیر الهی متکی است و در میان انسان‌ها به افراد خاصی که کارآفرین نامیده می‌شود، توجه خاصی می‌کند (استادزاده، ۱۳۸۲). علل اساسی ضعف دانشگاه‌ها در کشورهای جهان سوم در نوشته‌های بسیاری مورد بررسی قرار گرفته است، بیشتر دانشگاه‌های این کشورها از نظر ساختار عملکرد، دانشگاه‌های قدیمی جوامع صنعتی را الگو قرار داده‌اند و همچنین بسیاری از برنامه‌های ملی توسعه این دانشگاه‌ها نیز تقلیدی از دانشگاه‌های کشورهای توسعه‌یافته بوده است (منصوری، ۱۳۸۰). برنامه درسی نقش مؤثر و تعیین‌کننده و انکارناپذیری را در تحقق اهداف و رسالت‌های آموزش عالی از نظر کمی و کیفی دارد. در واقع برنامه درسی به عنوان قلب مراکز دانشگاهی در توفیق یا شکست این مراکز نقش کلیدی و تعیین‌کننده‌ای دارند (لانبرگ و اورنستین، ۲۰۰۴).

لوسزکیو (۲۰۰۸) برنامه درسی کارآفرینی ارائه می‌دهد که چارچوب یادگیری در آن شامل سه حیطه است: یادگیری درباره کارآفرینی، یادگیری برای کارآفرینی و یادگیری از طریق کارآفرینی.

در خصوص اینکه آیا کارآفرینی قابل آموزش است، دیدگاه‌ها و نقطه نظرات متفاوتی وجود دارد. برخی از محققان معتقدند که کارآفرینی قابل آموزش است؛ مثل وسپر و برخی دیگر همانند پیتر کلی معتقدند که فقط برخی از جنبه‌های کارآفرینی قابل آموزش و یاددهی است (کلین، ۲۰۰۶: ۳۱۶). در ایران تا آغاز برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به کارآفرینی توجهی نشده بود، اما در این برنامه به علت وجود بیکاری گسترده بویژه در میان

جوانان و دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها و پیش‌بینی تشدید این معضل در دهه ۱۳۸۰، کارآفرینی مورد توجه قرار گرفته است (مقیمی، ۱۳۸۱). لذا به منظور توسعه و ارتقای سطح کارآفرینی، بویژه در ابعاد آموزشی و پرورشی دانشجویان و دانش‌آموختگان مقاطع گوناگون تحصیلی و فراهم آوردن مشارکت هرچه بیشتر دانشگاهیان در توسعه کشور، آیین نامه طرح توسعه کارآفرینی در دانشگاه‌های کشور، تهیه و برای اجراء به دانشگاه‌ها ابلاغ شده است (کاراد، ۱۳۸۱).

در این پژوهش تبیین استراتژی برنامه درسی پرورش کارآفرین در مراکز آموزش عالی بررسی می‌شود و مؤلفه‌ها و متغیرهایی که محقق در پی بررسی آنهاست عبارتند از: اهداف آموزشی؛ اهدافی که برای آموزش کارآفرینی مراکز آموزش عالی باید دنبال کند تا رفتار و ویژگی‌های کارآفرینانه همچون فرصت‌جویی، ابتکار، مخاطره‌پذیری را در فراگیران توسعه دهد. محتوای آموزشی مورد نیاز: اینکه چه چیزی باید یاد داده شود و چه ویژگی‌هایی در انتخاب و سازماندهی محتوا رعایت شود تا تمام نیازهای آموزشی فراگیران را تحت پوشش قرار دهد؟ برای تحقق هدف‌های آموزشی و شیوه ارائه محتوا چه روش‌هایی به کار برده شود و چه ویژگی‌هایی فعالیت‌های متخصصان و برنامه‌ریزان داشته باشد تا تغییرات مورد نظر در یادگیرنده ایجاد شود؟ و در نهایت یکی از مهمترین مراحل تنظیم برنامه‌ریزی‌ها و برآورد کننده بازده کار، توجه به ارزشیابی می‌باشد که بخش مهمی از فرایند آموزش و تجربه یادگیری و به تعبیر براون^۱ و نایت^۲ قلب تجربه فراگیران محسوب می‌گردد (عارفی، ۱۳۸۴). اکنون با توجه به هدف پژوهش که همانا پرورش کارآفرین می‌باشد، چه شیوه‌هایی برای ارزیابی آموخته‌ها و عملکرد فراگیران مناسب است تا به اهداف مورد نظر دست یابیم؟

مراکز آموزش عالی و کارآفرینی

امروزه آموزش کارآفرینی به یکی از مهمترین و گسترده‌ترین فعالیت‌های دانشگاه‌ها با هدف تربیت نمودن افراد متکی به نفس و آگاه به فرصت‌ها تبدیل شده است (احمدپور داریانی، ۱۳۸۳). بر اساس جمع‌بندی از دیدگاه‌ها می‌توان گفت بیشتر جهت‌گیری‌های برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی

۱ - Brown

۲ - Nait

در جهت کارآفرینی و ویژگی‌های آن همچون پرورش روحیه اتکاء به خود و ریسک‌پذیری، توجه به تغییر به عنوان فرصت، پرورش توانایی نقد و تحلیل و حل مسأله، پرورش توانایی رهبری، ایجاد تحول، نوآوری و خلاقیت، توجه به پرورش توانایی‌های ارتباطی، تفکر مستقل در کنار کار گروهی، توجه به مسائل جامعه محلی، ناحیه‌ای و ملی و جهانی همچون فقر، بی‌عدالتی، نابرابری چالش محیط زیست و رشد جمعیت و مشکلات آن می‌باشد (عارفی، ۱۳۸۴؛ جونز، ۱۳۷۲). در نهایت می‌توان گفت، مراکز آموزش عالی، محور توسعه و حرکت مؤثر و تحول در جامعه است؛ زیرا مراکز آموزش عالی کانون اصلی تربیت نیروی انسانی متخصص و آموزش دیده است که می‌تواند با برخورداری از ایده‌ها و اندیشه‌های نو، هر لحظه در شریان‌های حیاتی حرکت روبه رشد جامعه، بالقوه‌گی‌های نوینی را تزریق کند.

سابقه آموزش کارآفرینی در نظام آموزش عالی در ایران

امروزه آموزش کارآفرینی آرام آرام جای خود را در درس‌ها و رشته‌های گوناگون دانشگاهی باز کرده است، زیرا که در این دوره‌ها، ویژگی‌ها و اقدامات لازم برای رشد، بقا و کارآفرین ساختن سازمان‌ها، شرکت‌ها و اداره‌های کوچک و بزرگ در نظر گرفته شده است. فعالیت‌های آموزشی در دانشگاه‌ها با برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی آغاز شده است. واژه کارآفرینی که ترجمه‌ای از کلمه *Entrepreneuership* است، موجب گردیده که معنی ایجاد کار و یا اشتغال‌زایی از این واژه برداشت شود. در حالی که کارآفرینی دارای مفهومی وسیع‌تر و با ارزش‌تر از اشتغال‌زایی است. کارآفرینی دارای پیامدهای مثبت و مهم دیگر همانند: بارور شدن خلاقیت‌ها، ترغیب به نوآوری و توسعه آن، افزایش اعتماد به نفس، ایجاد و توسعه تکنولوژی، تولید ثروت در جامعه و افزایش رفاه عمومی است و در صورتی که فقط به جنبه اشتغال‌زایی آن توجه شود، از سایر پیامدهای آن بی‌بهره خواهیم ماند (صمدآقایی، ۱۳۸۲).

محتوای برنامه درسی در مراکز آموزش عالی و کارآفرینی

اصطلاح محتوای برنامه درسی نه تنها به قسمت‌ها و قطعه‌های سازمان‌یافته‌ای که به گونه‌ای منظم یک رشته علمی را تشکیل می‌دهد اطلاق می‌شود، بلکه شامل وقایع و پدیده‌هایی که به نحوی با رشته‌های مختلف علمی ارتباط دارند نیز هست. نخستین گام در تحقق اهداف، انتخاب محتوای آموزشی مناسب و مطلوب است. این محتوای آموزشی همان ماده برنامه درسی است

که باید آموخته شود و شامل حقایق، مفاهیم، اصول و نظریه‌ها می‌باشد. محتوا همچنین به فرایندهای شناختی اشاره دارد که یادگیرندگان در موقع تفکر درباره محتوا مورد استفاده قرار می‌دهند (ملکی، ۱۳۸۱).

راهبردهای یاددهی-یادگیری در آموزش عالی و کارآفرینی

انتخاب راهبردهای یاددهی-یادگیری مناسب، جزو فرایند برنامه‌ریزی درسی محسوب می‌شود و اتخاذ تصمیم در این مورد باید قبل از تهیه و تولید مواد آموزشی انجام گیرد؛ انواع فعالیت‌های پیشنهادی برای یادگیری فراگیران [تجارب یادگیری]، شیوه انتقال اطلاعات، انتخاب و یا حذف مطالبی خاص، توالی فعالیت‌ها، حجم مطالب و میزان سازماندهی آنها و غیره، کاملاً تحت تأثیر فلسفه آموزشی برنامه‌ریزان درسی و روش‌های یاددهی-یادگیری است (ملکی، ۱۳۸۱). راهبردهای یادگیری به شیوه‌های کسب محتوا اشاره دارد. دیدگاه‌های متفاوتی درباره راهبردهای یاددهی-یادگیری وجود دارد که آن چه مسلم است راهبردها بایستی یادگیری فعال و فراگیر را تسهیل نمایند.

ارزشیابی در مراکز آموزش عالی و کارآفرینی

ارزشیابی یکی از مهمترین مراحل تنظیم برنامه‌های درسی است. «فرایند ارزشیابی اساساً فرایند تعیین میزان تحقق هدف‌های آموزش و پرورش به طور واقعی از طریق برنامه‌های درسی و آموزشی است. اهداف آموزش و پرورش، در واقع بیانگر تغییراتی هستند که در رفتارهای انسان به وجود می‌آیند. به عبارت روشن‌تر، چون غرض نهایی از تدوین هدف‌ها، ایجاد تغییرات مطلوب در الگوهای رفتاری فراگیران می‌باشد، بنابراین ارزشیابی نیز عبارت خواهد بود از فرایند میزان تغییرات در رفتارهایی که واقعاً صورت گرفته شود» (تایلر، ۱۳۸۱).

پیشینه تحقیق

کوثری و همکاران (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان تبیین عناصر چهارگانه برنامه درسی مقطع کارشناسی با تأکید بر پرورش مهارت‌های کارآفرینی با نمونه آماری ۱۹۴ نفر انجام داده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که عناصر مختلف برنامه درسی باید در جهت ایجاد شایستگی‌های لازم در ابعاد دانش، نگرش و مهارت‌های مورد نیاز یک حیطه تخصصی در

دانشجو، پرورش مهارت‌های عالی ذهنی، آشنایی با دانش کارآفرینی و ایجاد روحیه کارآفرینی که جملگی به منظور تربیت دانش‌آموختگان کارآفرین ضروری است به کار گرفته شوند. افزون بر این، یافته‌ها بیانگر آن است که سازماندهی برنامه درسی به صورت میان رشته‌ای، مسئله محوری، ایجاد فرصت تجربه در محیط‌های یادگیری واقعی و ارزشیابی اصیل از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر پرورش مهارت‌های کارآفرینی در دانشجویان به شمار می‌رود (کوثری و همکاران، ۱۳۸۸).

اوکدان و آرزاسا^۱ (۲۰۰۶) پژوهشی در خصوص کاربرد رویکرد پژوهش‌محور در آموزش رهبری کارآفرینانه، که یکی از چهار دوره اصلی در دانشگاه ایالات پنسیلوانیاست، انجام داده‌اند. استراتژی‌های رایج تدریس در این دوره مبتنی بر یادگیری پروژه‌محور و کار گروهی است. مدل این برنامه بر اساس مرور جامعی بر دوره‌های مشابه و ادبیات آموزش کارآفرینی طراحی شده است. نتایج یک ارزیابی جامع از رضایت دانشجویان و ادراک ایشان از دوره، حکایت از اجرای موفقیت‌آمیز آن و ایجاد تغییرات نوآورانه‌ای در این دوره دارد (اوکدان و آرزاسا، ۲۰۰۶).

روش‌شناسی

سؤالات پژوهش

در این تحقیق به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر هستیم:

- ۱- اهداف آموزشی برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد تا یادگیرنده کارآفرین پرورش یابد؟
- ۲- چه ویژگی‌هایی در انتخاب و سازماندهی محتوای آموزشی برنامه درسی مراکز آموزش عالی باید در نظر گرفته شود تا یادگیرنده کارآفرین پرورش یابد؟
- ۳- چه ویژگی‌هایی در فعالیت‌های یاددهی-یادگیری در مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین باید داشته باشد؟
- ۴- چه شیوه‌هایی در تدریس باید کانون توجه مراکز آموزش عالی باشد تا یادگیرنده کارآفرین پرورش یابد؟

۵- چه شیوه‌ها و ویژگی‌هایی برای ارزیابی آموخته‌ها و عملکرد دانشجویان مناسب است تا در مراکز آموزش عالی یادگیرنده کارآفرین پرورش یابد؟

روش تحقیق

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه متخصصین آموزش کارآفرینی در دانشگاه‌های استان سیستان و بلوچستان، مؤسسات کارآفرینی خصوصی و دیگر کارآفرینان در سطح استان می‌باشند، که بعد از استعلام و شناسایی مراکز توسعه و آموزش کارآفرینی، که معرف جامعه مورد نظر بودند، انتخاب شدند. در مجموع تعداد نمونه آماری این پژوهش را ۴۰ نفر از متخصصان کارآفرین و مرتبط با این موضوع در مراکز مختلف جامعه هدف تشکیل دادند و انتخاب این تعداد نمونه بدلیل فقدان آمار دقیق و مشخصات افراد و با توجه به نمونه‌گیری هدفمند افرادی که در دسترس بودند، انتخاب شده‌اند. جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه محقق انجام پذیرفت که سؤالات شامل اهداف آموزش کارآفرینی، محتوای آموزش کارآفرینی، شیوه و ویژگی‌های تدریس و روش‌ها و ویژگی‌های ارزشیابی کارآفرینی بودند. بعد از اینکه ۴۰ مورد پرسشنامه تکمیل گردید، بر روی آنها تحلیل صورت گرفت. برای تحلیل روابط معناداری با استفاده از برنامه نرم‌افزاری Spss مورد بررسی قرار گرفت و سپس سؤالات با استفاده از روش‌های آماری آزمون T تک نمونه‌ای و فریدمن بصورت استنباطی مورد تجزیه و تحلیل واقع گردید.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

در این قسمت نتایج حاصل از پرسشنامه بر اساس سؤالات پژوهش با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای و آزمون فریدمن تجزیه و تحلیل می‌شوند.

سؤال اول پژوهش: چه ویژگی‌هایی باید اهداف آموزشی برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی داشته باشد تا یادگیرنده کارآفرین، پرورش یابد؟

جدول (۱) - آماره‌های مربوط به آزمون T تک نمونه‌ای، ویژگی‌های اهداف آموزشی مورد نظر برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

Sig	درجه آزادی	T	انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان
۰/۰۰۰	۳۹	۸/۶	۴/۳	۳۵/۹	۴۰
۳۰ = معیار مقایسه					

بر اساس جدول (۱) - مقدار $t = ۸/۶$ با $df = ۳۹$ و $p < ۰/۰۵$ در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار است که با توجه به مقدار میانگین می‌توان نتیجه گرفت از نظر اساتید و متخصصان ویژگی‌های بررسی شده در مورد اهداف آموزشی برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی می‌توانند پرورش دهنده یادگیرنده کارآفرین باشند.

جدول (۲) - میانگین رتبه‌ها در آزمون فریدمن برای ویژگی‌های اهداف آموزشی برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

رتبه	سؤالات	نمره بر اساس آزمون فریدمن
۱	پرورش روحیه اتکاء به خود و ریسک پذیری	۷/۱۴
۲	پرورش مهارت‌های عالی ذهنی فراگیران	۶/۳۰
۳	پرورش تفکر انتقادی و نقد و تحلیل	۶/۲۵
۴	توجه به حیطه‌های شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی فراگیران	۵/۷۳
۵	ایجاد شایستگی لازم در بعد دانش و نگرش	۵/۶۱
۶	ایجاد روحیه کارآفرینی	۵/۴۳
۷	آشنایی دانشجویان با دانش کارآفرینی	۵/۰۴
۸	تقویت ارتباط بین زندگی اجتماعی و اقتصادی فراگیران	۴/۸۵
۹	ایجاد شایستگی لازم در حیطه مهارت	۴/۳۸
۱۰	فراهم کردن فرصت‌هایی برای یادگیری مادام‌العمر فراگیران	۴/۲۹
Sig = ۰/۰۰۰ df = ۹ Chi-Square = ۴۴/۲۱۷ N = ۴۰		

بر اساس جدول (۲) - بالاترین رتبه برای اهداف آموزشی به میانگین رتبه‌ای (۷/۱۴) پرورش روحیه اتکاء به خود و ریسک‌پذیری و پایین‌ترین رتبه به میانگین رتبه‌ای (۴/۲۹) فراهم کردن فرصت‌هایی برای یادگیری مادام‌العمر فراگیران تعلق دارد.

سؤال دوم پژوهش: چه ویژگی هایی در انتخاب و سازماندهی محتوای آموزشی برنامه درسی مراکز آموزش عالی باید در نظر گرفته شود تا یادگیرنده کارآفرین پرورش یابد؟

جدول (۳) - آزمون T تک نمونه‌ای مربوط به ویژگی‌های انتخاب و سازماندهی محتوای آموزشی برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

Sig	درجه آزادی	T	انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان
۰/۰۰۰	۳۹	۱۰/۹	۳/۶	۳۳/۲	۴۰
=۲۷ معیار مقایسه					

بر اساس جدول (۳) - مقدار $t = ۱۰/۹$ با $df = ۳۹$ و $p < ۰/۰۵$ در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی‌دار است که با توجه به مقدار میانگین می‌توان نتیجه گرفت از نظر اساتید و متخصصان ویژگی‌های بررسی شده در مورد انتخاب و سازماندهی محتوای آموزشی برنامه‌های درسی مراکز آموزش می‌تواند پرورش دهنده یادگیرنده کارآفرین باشند.

جدول (۴) - میانگین رتبه‌ها در آزمون فریدمن برای ویژگی‌های انتخاب و سازماندهی محتوای آموزشی برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

رتبه	سؤالات	نمره بر اساس آزمون فریدمن
۱	استفاده از رویکرد میان رشته‌ای و فرا رشته‌ای بعنوان رویکرد محوری و مکمل	۵/۹۴
۲	تناسب داشتن مطالب نظری و کار عملی	۵/۷۹
۳	به روز و متناسب با فناوری اطلاعات و ارتباطات	۵/۵۲
۴	تأکید بر مهارت‌های مدیریت کسب و کار	۵/۰۱
۵	تناسب داشتن محتوای آموزشی با زندگی واقعی فراگیران و زمینه‌ساز تجربیات و یادگیری بعدی آنها	۴/۹۴
۶	قابل اجرا و عملی بودن محتوا و مطالب آموزشی ارایه شده	۴/۹۱
۷	تقویت مهارت‌های عمومی فراگیران	۴/۸۴
۸	ارایه دادن اطلاعات و دانش (تعریف، اصول، نظریه‌ها و ویژگی‌های کارآفرینان)	۴/۶۶
۹	پرورش مهارت‌های شخصی کارآفرینانه	۳/۳۹
Chi-Square = ۳۰/۴۵۷		df = ۸
N = ۴۰		Sig = ۰/۰۰۰

باتوجه به جدول (۴) - بالاترین رتبه برای محتوای آموزشی به میانگین رتبه‌ای (۵/۹۴) استفاده از رویکرد میان رشته‌ای و فرا رشته‌ای بعنوان رویکرد محوری و مکمل در سازماندهی محتوای آموزشی و پایین‌ترین رتبه به میانگین رتبه‌ای (۳/۳۹) پرورش مهارت های شخصی کارآفرینانه اختصاص دارد.

سؤال سوم پژوهش: چه ویژگی‌هایی فعالیت‌های یاددهی - یادگیری در مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین باید داشته باشد؟

جدول (۵) - نتایج آزمون T تک نمونه‌ای مربوط به ویژگی‌های فعالیت‌های یاددهی - یادگیری در مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

Sig	درجه آزادی	T	انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان
۰/۰۰۰	۳۹	۹/۲	۲/۶	۲۱/۸	۴۰
=۱۸ معیار مقایسه					

بر اساس جدول (۵) - مقدار $t = ۹/۲$ با $df = ۳۹$ و $p < ۰/۰۵$ در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار است که با توجه به مقدار میانگین می‌توان نتیجه گرفت از نظر اساتید و متخصصان ویژگی‌های بررسی شده در مورد فعالیت‌های یاددهی - یادگیری برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی می‌توانند پرورش دهنده کارآفرین باشند.

جدول (۶) - میانگین رتبه‌ها در آزمون فریدمن مربوط به ویژگی‌های فعالیت‌های یاددهی - یادگیری برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

رتبه	سؤالات	نمره بر اساس آزمون فریدمن
۱	تجربه در محیط‌های یادگیری واقعی	۴/۶۵
۲	کار گروهی و مشارکت در یادگیری	۳/۸۱
۳	ارائه اطلاعات از راه‌های مختلف و متنوع	۳/۷۰
۴	تحقیق محوری تحت شرایط مبهم و خطرپذیر	۳/۳۲
۵	تلفیق اصول دانش علمی و حرفه ای	۳/۲۵
۶	ارتباط دایمی و برنامه‌ریزی شده دانشجویان با کارآفرینان مجرب	۲/۲۶
Sig = ۰/۰۰۰ df = ۵ Chi-Square = ۴۴/۹۰۹ N = ۴۰		

با توجه به جدول ۶- بالاترين رتبه برای فعاليت‌های ياددهی - يادگیری به میانگين رتبه ای (۴/۶۵) مربوط به ویژگی‌های تجربه در محیط‌های يادگیری واقعی و پايينترين رتبه به میانگين رتبه ای (۲/۲۶) ارتباط دایمی و برنامه ریزی شده دانشجویان با کارآفرینان مجرب از نظر متخصصان می‌باشد .

سوال چهارم پژوهش: چه شیوه‌ها و روش‌های تدریس باید کانون توجه مراکز آموزش عالی باشد تا یادگیرنده کارآفرین پرورش یابد؟

جدول (۷)- نتایج آزمون T تک نمونه‌ای مربوط به روش‌های تدریس در مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

Sig	درجه آزادی	T	انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان
۰/۰۰۰	۳۹	۷/۴	۲/۳	۱۴/۷	۴۰
۱۲ = معیار مقایسه					

بر اساس جدول ۷- مقدار $t = ۷/۴$ با $df = ۳۹$ و $p < ۰/۰۵$ در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار است که با توجه به مقدار میانگین می‌توان نتیجه گرفت از نظر اساتید و متخصصان روش‌های حل مسأله، پروژه، اقدام‌پژوهی و روش پرسش و پاسخ در رابطه با پرورش یادگیرنده کارآفرین از طریق برنامه‌های درسی در مراکز آموزش عالی می‌توانند مورد توجه قرار بگیرند.

جدول (۸)- میانگین رتبه‌ها بر اساس آزمون فریدمن مربوط به روش‌های تدریس برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

رتبه	سؤالات	نمره بر اساس آزمون فریدمن
۱	روش حل مسأله	۲/۶۵
۲	روش پروژه	۲/۵۸
۳	اقدام پژوهی	۲/۵۴
۴	پرسش و پاسخ	۲/۲۴
Sig = .۱۹۷ df = ۳ Chi-Square = ۴/۶۷۸ N = ۴۰		

مطابق با جدول (۸) - بالاترین رتبه برای روش‌های یاددهی - یادگیری یا روش‌های تدریس به میانگین رتبه ای (۲/۶۵) روش حل مسأله و پایستترین رتبه به میانگین رتبه ای (۲/۲۶) به روش پرسش و پاسخ اختصاص دارد.

سوال پنجم پژوهش: چه شیوه‌ها و ویژگی‌هایی برای ارزیابی آموخته‌ها و عملکرد دانشجویان مناسب است؛ تا در مراکز آموزش عالی یادگیرنده کارآفرین پرورش یابد؟

جدول (۹) = نتایج آزمون T تک نمونه‌ای مربوط به شیوه‌ها و ویژگی‌های ارزشیابی از آموخته‌ها و عملکرد دانشجویان در مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

Sig	درجه آزادی	T	انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان
۰/۰۰۰	۳۹	۱۱/۱	۴/۰	۳۷/۱	۴۰
۳۰ = معیار مقایسه					

بر اساس جدول (۹) - مقدار $t = ۱۱/۱$ با $df = ۳۹$ و $p < ۰/۰۵$ در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار است که با توجه به مقدار میانگین می‌توان نتیجه گرفت از نظر اساتید و متخصصان ویژگی و شیوه‌های بررسی شده در مورد ارزشیابی برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی می‌تواند پرورش دهنده یادگیرنده کارآفرین باشند.

جدول (۱۰) - میانگین رتبه‌ها در آزمون فریدمن برای شیوه و ویژگی‌های ارزشیابی از آموخته‌ها و عملکرد دانشجویان در مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین

رتبه	سؤالات	نمره بر اساس آزمون فریدمن
۱	بررسی کمی و کیفی عملکرد دانشجو در بکار بستن دانش خود در موقعیت‌های واقعی	۶/۲۶
۲	تاکید بر بازخورد به منظور اتصال‌های ذهنی	۶/۱۵
۳	توجه به ارزشیابی مستمر و فرایندی	۶/۱۲
۴	ارزیابی تحلیل شکست	۶/۱۰
۵	توجه به ارزشیابی خلاقیت	۵/۵۸
۶	توجه به تعامل و مشارکت منابع انسانی	۵/۴۲
۷	سؤالات توجه به تنوع روش‌ها و ابزارهای اندازه‌گیری و سنجش پیشرفت تحصیلی فراگیران	۵/۴۰
۸	توجه به خود ارزیابی دانشجو	۵/۳۱
۹	توجه به ارزشیابی بعنوان بخش جدایی‌ناپذیر در فرایند یاددهی - یادگیری	۴/۹۲
۱۰	توجه به هماهنگی میان هدف‌ها، محتوا روش‌های یاددهی - یادگیری فرایند ارزشیابی	۳/۷۲
Sig = ۰/۰۰۰ df = ۹ Chi-Square = ۳۳/۶۸۳ N = ۴۰		

طبق جدول (۱۰) - بالاترین رتبه برای ویژگی بررسی کمی و کیفی عملکرد دانشجو در بکار بستن دانش خود در موقعیت‌های واقعی به میانگین رتبه‌ای (۶/۲۶) و پایین‌ترین رتبه به میانگین رتبه‌ای (۳/۷۲) توجه به هماهنگی میان هدف‌ها، محتوا روش‌های یاددهی - یادگیری فرایند ارزشیابی اختصاص دارد.

نتیجه‌گیری

در این مطالعه، به بررسی شیوه‌های پرورش یادگیرنده کارآفرین از طریق برنامه‌های درسی در مراکز آموزش عالی از دید متخصصان پرداخته شد. بدین منظور برای انجام مطالعه، پرسشنامه‌ای در میان متخصصان کارآفرینی در قالب سؤال‌های پژوهشی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که ده ویژگی در مورد اهداف آموزشی از جمله، پرورش روحیه اتکاء به خود و ریسک‌پذیری، پرورش مهارت‌های عالی ذهنی فراگیران، پرورش تفکر انتقادی، نقد و تحلیل، توجه به حیطه‌های شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی فراگیران، ایجاد شایستگی لازم در بعد دانش، نگرش در یک حیطه تخصصی، ایجاد روحیه کارآفرینی، آشنا نمودن فراگیران با دانش کارآفرینی، تقویت ارتباط بین زندگی اجتماعی و اقتصادی فراگیران، ایجاد شایستگی لازم در بعد مهارت، فراهم کردن فرصت‌هایی برای یادگیری مادام‌العمر فراگیران برای پرورش یادگیرنده کارآفرین از دیدگاه متخصصان کارآفرینی ضروری است. در انتخاب و سازماندهی محتوای برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی برای پرورش یادگیرنده کارآفرین لازم است از رویکرد میان رشته‌ای و فرارشته‌ای بعنوان رویکرد محوری و مکمل استفاده شود، مطالب نظری و کار عملی تناسب داشته، به روز و متناسب با فناوری اطلاعات و ارتباطات باشد. محتوای آموزشی بر مهارت‌های مدیریت کسب و کار تأکید کند و متناسب با زندگی واقعی فراگیران و زمینه‌ساز تجربیات و یادگیری بعدی آنها باشد. محتوا و مطالبی که ارائه می‌شود قابل اجرا و عملی و تقویت‌کننده و پرورش‌دهنده مهارت‌های عمومی و شخصی فراگیران و همچنین ارایه دهنده اطلاعات و دانش (تعریف، اصول، نظریه‌ها و ویژگی‌های کارآفرینان) باشد، فعالیت‌های یاددهی و یادگیری طوری باشد که فراگیر بتواند در موقعیت‌های واقعی یادگیری را تجربه کند، علاقمند به کارگروهی و مشارکت در یادگیری باشد. علاوه بر آن ارائه‌کننده اطلاعات از راه‌های مختلف و گوناگون، با محور قرار دادن تحقیق و پژوهش در شرایط مبهم و خطرپذیر،

تلفیق کننده اصول دانش علمی و حرفه‌ای و ارتباط دهنده دایمی و برنامه‌ریزی شده دانشجویان با کارآفرینان مجرب باشد. همچنین استفاده از روش‌های تدریس برای پرورش یادگیرنده کارآفرین از جمله روش حل مسأله برای پرورش خلاقیت، روش پروژه برای افزایش توانایی یادگیری مستقل و کسب تجربه در محیط‌های واقعی متفاوت، اقدام پژوهی یا پژوهش در عمل، روش پرسش و پاسخ برای پرورش توانمندی‌های فردی و افزایش مهارت‌های ارتباطی در برنامه‌های درسی مراکز آموزش عالی لازم است مورد توجه قرار بگیرد. در نهایت شیوه‌ها و ویژگی‌های ارزشیابی که همانا قلب فراگیر محسوب می‌شود طوری باشد که عملکرد کمی و کیفی دانش فراگیر در موقعیت واقعی بررسی شود و بر بازخورد به منظور اتصال‌های ذهنی فراگیر تأکید کند. لازم به ذکر است که در این راستا بر خودارزیابی فراگیر، ارزشیابی خلاقیت، ارزشیابی مستمر و فرایندی تأکید شده و با توجه به ویژگی‌های تعامل مشارکت منابع انسانی، تنوع روش‌ها و ابزارهای اندازه‌گیری و سنجش پیشرفت تحصیلی فراگیران، ارزشیابی بخش جدایی ناپذیر در فرایند یاددهی- یادگیری تلقی شده و هماهنگی میان اهداف و محتوا با آن مد نظر قرار بگیرد.

منابع

- احمد پورداربانی، محمود (۱۳۸۰)، کارآفرینی، **مجله تدبیر**، شماره ۱۲.
- استاذزاده، زهرا (۱۳۸۲)، کارآفرینی، توسعه و اشتغال، **نشریه رهیافت**، شماره ۲۹، بهار.
- صمد آقایی، جلیل (۱۳۸۲)، **تکنیک‌های خلاقیت**، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- طرح و توسعه کارآفرینی در دانشگاه‌های کشور (کاراد) (۱۳۸۱)، گزارش سوم.
- عارفی، محبوبه (۱۳۸۴)، **برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی**، تهران: نشر دانشگاه شهید بهشتی.
- کوثری، مریم؛ نوروززاده، رضا (۱۳۸۸)، تبیین ویژگی‌های عناصر چهارگانه مقطع کارشناسی با تأکید بر پرورش مهارت‌های کارآفرینی، **فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی**، شماره ۵۴.
- مقیمی، سید محمد (۱۳۸۱)، کارآفرینی موضوعی میان رشته‌ای و فراگیر، **ماهنامه تخصصی بازاریابی**، شماره ۲۲.
- ملکی، حسن (۱۳۸۱)، **برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)**، تهران: انتشارات پیام اندیشه.
- منصوری، رضا (۱۳۸۰)، دانشگاه و تعریف آن، **فصلنامه رهیافت**، شماره ۲۴، تهران.
- Jones Calin and English Jack (2004), A Contemporary Approach to Entrepreneurship Education, **Education + Training**, V. 46, N. 819, PP. 416-423, Also is avivailibe at: www.emeraldinsight.com/0040/0040-0912.

- Klein, Peter G. (2006), *Can Entrepreneurship Be Taught?*, IEEE Explorer.
- Lanenburg, F. C. and A. C Ornstein (2004), *Educational Administration, Concepts and Practices*; Wadsworth Publishing Complaining.
- Luczkiw, Eugene(2008), Entrepreneurship Education in an Age of Chaos, Complexityand Disrupti ve Change, *OECD Education & skills*, No.18, pp.65-93.
- Okudan GE. and SE. Rzasa(2006), A Project-based Approach to Entrepreneurial Leadership Education; *Journal of Technovation*, Vol.26
- Tyler, W.S.(2003), *The Learning Need of High Potential Entrepreneurin Latin American Presented at the International*, Conference on Entrepreneurship in latin American weind lamur, chip October